

HALDUN TANERNING “MOTORLI KEMACHADAGI SARGUZASHT” HIKOYASI TARJIMASIGA DOIR

 <https://doi.org/10.24412/2181-1784-2022-28-299-304>

Filol.f.n. Lolaxon AMINOVA,
TDSHU dotsenti. Toshkent, O‘zbekiston
Tel: 97 761 65 56; E-mail: lolahonim@mail.ru

Annotatsiya: *Ushbu maqola Turk yozuvchisi Haldun Tanerning “Motorli kemachadagi sarguzasht” hikoyasining tarjimasiga bag‘ishlangan. Tarjima maqola avtori tomonidan amalga oshirilgan. Maqolada tarjimoning mahorati, tarjima qilinayotgan til, ya’ni turk tilidagi ba’zi bir sohalarga oid so‘zlarning o‘zbek tilida muqobilini berilishi haqida alohida to‘xtalangan. Qolaversa, badiiy asar tarjimasining o‘ziga xos murakkab jihatlarini haqida fikr yuritilgan.*

Kalit so‘zlar: *geografik xususiyatlar, kema, paluba, atama, uslub, sheva, milliy adabiy meros.*

Аннотация. *Эта статья посвящается переводу истории турецкого писателя Халдуна Танера «Приключение в моторной лодке». Перевод был произведен автором статьи. В статье акцентируется внимание на умениях переводчика, на переводимом языке, то есть на предоставлении узбекских альтернатив словам, относящимся к некоторым областям турецкого языка. Кроме того, были обсуждены уникальные сложные аспекты перевода художественного произведения.*

Ключевые слова : *географические особенности, корабль, палуба, термин, стиль, диалект, национальное литературное наследие.*

Abstract. *This article is devoted to the translation of the story of the Turkish writer Haldun Taner “adventure on a motor ship”. The translation was carried out by the article author. The article separately discusses the skill of the translator, the language being translated, that is, the provision of an alternative in the Uzbek language of words related to certain areas of the Turkish language. In addition, there is an opinion about the specific complex aspects of the translation work.*

Keywords: *geographical features, ship, deck, term, style, dialect, national literary heritage.*

“Badiiy asarlar tarjimasini xususiyati shundaki, u chinakam nafis narsadan bahramand etishdan tashqari, xususan, estetik tuyg‘uni o‘stirishga, did paydo qilishga va nafis narsa to‘g‘risida haqqoniy tushuncha tarqalishiga xizmat qiladi” – deydi G‘. Salomov [1,11].

Ma'lumki, tarjima asarlari millatlarni, xalqlarni bir-biriga yaqinlashtiradi. Biror bir tildan o'zbek tiliga tarjima qilingan asarlarni o'qir ekanmiz, o'sha xalqning tarixi, urf-odatlari, geografik xususiyatlari, qo'llayotgan iborayu maqollari haqida ko'plab ma'lumotga ega bo'lamiz. Shu bilan bir qatorda o'sha asarni qadrlab o'z milliy adabiy xazinamizga qo'shib ham qo'yamiz. Demak asarlar qaysi tilda yozilmasin, tarjima qilingandan so'ng boshqa xalqning adabiy merosiga aylanadi. Lekin bu jarayonda tarjimonning xizmati beqiyosdir, albatta. Faqat mohir tarjimongina asarning qiymatini oshiradi. Bu borada G'. Salomov ham quyidagicha fikrlarni bayon etgan. "Tarjimon ikki milliy adabiyot o'rtasidagi aloqachi. Voqealar oqimini asar muallifi qanday tasavvur qilsa, u ham shu oqim ichiga avtor singari kirib borishi lozim" [2,142].

Asar qanchalik yaxshi yozilmasin, tarjimon uni maromiga yetkazib o'gira olmasa, asar yaxshi baholanmaydi. Shuning uchun ko'pgina magistrlik, nomzodlik dissertatsiyalarida ham bir tildan boshqa tilga tarjima qilingan asarlarni tadqiq qilish masalalari dolzarb mavzulardan biri deb qaralmoqda.

Azaldan o'zbek kitobxonlari turk yozuvchilarining asarlarni o'zbek tilida zavq bilan o'qib kelishgan. Va ko'pgina turk adiblarining roman va qissalari o'zbek xalqi tomonidan juda sevib qabul qilingan. Hozirgi kunda esa, o'zimizning eng sara asarlar ham turk va boshqa tillarga muvafaqqiyatli o'girilib, juda ko'p yozuvchilarimiz chet davlatlarda tanilib ham ulgurdi. Shu o'rinda aytish joizki, tarjima masalalariga davlatimiz tomonidan ham juda katta e'tibor qaratilmoqda, yaxshi sharoitlar yaratilib, qo'llab quvvatlanmoqda. Garchi shunday ekan, chet tili mutaxassislari shunday imkoniyatlardan oqilona foydalangan holda tarjima ishlarini samarali yo'lga qo'yishlari lozim.

Tarjima jarayonida, hoh u badiiy asar tarjimasi bo'lsin, hoh publisistik yoki she'riy matn tarjimasi bo'lsin, tarjimonning til bilish mahorati oshadi, qalami o'tkirlashib so'zlari sayqallashadi. Chunki inson yashar ekan, har kuni yangi narsa o'rganadi, kechagi kunga nazar solib o'zining kamchiliklarini payqaydi. Garchi shunday ekan, amalga oshirgan tarjimalarimiz natijasida o'sha chet tilini yanada mukammalroq o'rganar ekanmiz. Azaldan ustozlarimiz bekorga aytishmagan "ko'p kitob o'qisang, so'z boyliging oshadi" deb.

Ushbu kichik tadqiqot ishimizda turk yozuvchisi Haldun Tanerning “Motorli kemachadagi sarguzasht” (Bir motörde dört kişi) nomli hikoyasining tarjimasini va tarjima jarayonida duch kelgan muammoli jihatlarga e’tibor qaratmoqchimiz.

Avvalo aytish kerakki, ushbu hikoyaning hajmi kichik bo’lsada, asar barcha badiiy vositalar, syujet, kulminatsiya va yechim kabilarni o’z ichiga olgan. Asarda voqealar bayoni juda chiroyli boshlanib, hikoya o’z mazmun mohiyatini ochib bergan holda hotima topadi.

Ma’lumki, Turkiya uch tomonlama dengiz bilan o’ralgan, geografik nuqtai nazardan o’ziga xos davlat hisoblanadi. Shunday ekan, ushbu geografik xususiyatlar istar-istamas tilda ham o’z aksini topadi, albatta. Misol uchun, dengiz bilan bog’liq so’zlarda turk tilining lug’aviy boyligining ko’pligini alohida e’tirof etmasak bo’lmaydi. Lekin O’zbekistonda dengiz bo’lmaganligi sababli shu sohaga oid so’zlarning qo’llanish doirasi juda ozdir. Masalan, o’zbek tilidagi “kema” so’zining turk tilida bir qancha sinonimlari qo’llaniladi. Ular nafaqat sinonim, balki bajarayotgan vazifasiga ko’ra ham farqlanadi. “Kema” so’zining turk tilidagi muqobili “gemi” so’zi bo’lib, ushbu so’z barcha dengiz transportlarining umumiy nomi bo’lishi bilan bir qatorda, eng katta kema uchun ham qo’llaniladi. Masalan, “titanic” kemasini turk tilida “gemi” deb atash mumkin. “Gemi” ning vazifasi ham insonlarni hamda katta yuklarni tashish hisoblanadi. Endi “vapur” so’ziga to’xtalsak, ushbu so’z ham o’zbek tiliga “kema” deb o’giriladi. Lekin “vapur” ning “gemi” dan farqi uning biroz kichikroqligida va faqat yo’lovchi tashish uchun xizmat qilishidadir. Bundan tashqari, turk tilida “tekne”, “motor”, “yat” kabi so’zlar mavjud bo’lib, bularning hammasini ham “kema” deb tarjima qilishga majbur bo’lamiz. Bu kabi so’zlar sinonimining yetishmasligi matn tarjimasida tarjimonni biroz chegaralab qo’yadi. Ushbu jarayonni hikoya misolida tahlil qilamiz.

“Dördü de son vapuru kaçırmiş, bu uykulu kaptanın istediği beşer lirayı hemen verip motöre atlamışlardı”. [3. Haldun Taner. Bütün hikayeleri.- Ankara. Bilgi yayınevi. Üçüncü baskı. 1983. – 140s.]

“To’rttalovi ham oxirgi yo’lovchi kemaga ulgurolmay, uyqusirab yotgan kema kapitaniga besh liradan berib, uni motorli kemachada yo’lga tushishga ko’ndirishgan edi”.

Ushbu parchadagi “vapur” soʻzini “yoʻlovchi kema”, “motor” soʻzini esa “motorli kemacha” deya oʻgirildi. Vaholangki, ushbu ikki soʻzning vazifalari farqlidir. “Vapur” dengizda avtobus vazifasini bajarib, yoʻlovchilarni manziliga elitsa, “motor” dan esa koʻpincha baliqchilar foydalanishadi. Hikoyadagi qahramonlar yoʻlovchi kemaga ulgurolmaganliklari uchun motorli kemachaga oʻtirishga majbur boʻlishgan. Oʻzbek tilida ushbu ikki soʻz uchun alohida soʻz boʻlmaganidan, ularni faqat sifatlariga koʻra, yaʼni “yoʻlovchi kema” va “motorli kemacha” deya aniqlashtirib oʻgirishga toʻgʻri keldi.

Yana bir parchaga eʼtibor qaratamiz: “Güverteyi aydınlatan hüznülü ampülün ışığında dört kişiydiler” [3,140]. “Kema palubasini yoritib turgan nursiz shamchiroq yorugʻligida toʻrt kishi ketardilar”.

Yuqoridagi “güverte” soʻzi kemaning ochiq qismi, yaʼni ayvonchasini bildirib, rus tilidagi “paluba” soʻziga toʻgʻri keladi. “Paluba” soʻzi oʻzbek tilida qoʻllansada, uning sof oʻzbekcha muqobilining yoʻqligi tarjimonni biroz qiynaydi. Chunki badiiy asarni oʻzbek tiliga oʻgirar ekanmiz, uning har bir parchasini sof oʻzbekcha boʻlishini hohlaydi kishi. Avvaliga ushbu soʻz “kema ayvonchasi” deya oʻgirildi. Lekin bu soʻz birikmasi orqali oʻquvchi darrov palubani tushunishi mushkulroq boʻlgani sababli, hamda maʼnodan yiroqlashmaslik maqsadida “güverte” soʻzini ruscha atama bilan, yani kema palubasi deya tarjima qilishga qaror qildik. Xuddi shunga oʻxshash bir vaziyat: “Bordoya vuran küçük dalgaların serpintisi ara sıra muşamba şilteleri ıslatıyordu” [3,140].

“Kema bortiga urilayotgan kichik toʻlqinlar yerga toʻshalgan sholchalarni ham hoʻllayotgan edi”.

Yuqoridagi “bordo” soʻzi kemaning bort qismini bildirmoqda. Kemaning bu qismining ham oʻzbekcha nomi yoq afsuski. Parchadagi “muşamba” soʻzi rus tilidagi “linolium” soʻziga toʻgʻri keladi. Lekin tarjimada ushbu soʻzni oʻzbek tiliga “linolium” deya oʻgirmay, “yerga toʻshalgan”, yani kemaning “yer” qismi deya tarjima qilishni afzal deb topdik. Chunki hikoyadagi birgina gapning oʻzidayoq ham “bort”, ham “linolium” kabi ruscha atamalarning qoʻllanilishi, oʻzbek tilini buzib gapirganday fikr tugʻdirib, tarjimaning qiymatini tushuradi chamamizda.

Maʼlumki badiiy asar uslubi boshqa uslublardan ancha farq qiladi. Asarlarda qoʻllaniladigan soʻzlar, atama va iboralar kundalik hayotda koʻp

ham ishlatilavermaydi. Yozuvchilar har bir soʻzni tarozuda tortib, chertib-chertib ishlatadilar. Bundan tashqari baʼzi sohaga oid soʻzlarning koʻpini yaxshi bilmaymiz ham. Masalan, chorvadorlikka oid soʻzlarning koʻpini kundalik hayotda koʻp ham qoʻllayvermaymiz. Faqat oʻsha soha vakillarigina har bir soʻzning maʼnosini aniq bilishadi. Shu oʻrinda hikoyadagi quyidagi parchaga eʼtibor qaratmoqchimiz: “Kasaba gelince o hem fistık yiyor, hem toptancının yolladığı son faturayı düşünüyordu. “Hadi karamana yüz elli yazdığı neyse ne, fakat dağlıcı ne demeye yüz seksenden hesap ediyor herifçioğlu” [3,140]. “Qassobga kelsak, u yongʻoq yeb, ulgurji savdogarning yuborgan fakturasini tahlil qilardi. “Hop mayli, katta yogʻli qoʻy uchun bir yuz elli lira yozibdi, lekin duragay qoʻyni qanaqasiga bir yuz saksondan hisoblayapti, u muttaham!”.

Yuqoridagi parchada “karaman” soʻzi qoʻllanilgan boʻlib, bu soʻzning turk tili izohli lugʻatida quyidagicha ochiqlamasini berilgan. “Karaman – Oʻrta Onadoʻlida yetishtiriladigan, dumi katta boʻlgan yogʻli bir qoʻy turidir”. Oʻzbek tilida aynan shu sifatlarga toʻgʻri keladigan qoʻy nomini topa olmadik. Balki soha vakillarining bilishi ehtimoldan holi emasdir, lekin oddiy xalq soʻzlashuv tilida ushbu qoʻy turining nomlanishini bilmaydi. Shuning uchun tarjimada “karaman” soʻzining muqobili sifatida “katta yogʻli qoʻy” birikmasini berishga toʻgʻri keldi. Vaholangki, oʻzbek tilida “hisor qoʻy” atamasi ham mavjud. Lekin bu safar ushbu atamaning oʻzbek izohli lugʻatida ochiqlamasini topa olmadik. Shu sababli yuqoridagi sifatga toʻgʻri kelish yoki kelmasligi xavotiri bilan, qolaversa, oddiy oʻquvchining osonroq tushunishi niyatida “katta yogʻli qoʻy” deya oʻgirdik. Yana aynan shu parchada “dağlıç” soʻzi ham keltirilgan boʻlib, buning turk tili izohli lugʻatidagi maʼnosi quyidagicha: “Dağlıç” – jingalak junli qoʻy bilan katta yogʻli qoʻyning chatishmasidan tugʻilgan qoʻydir. Oʻzbek tilida ham aynan shu sifatga toʻgʻri keladigan “duragay qoʻy” atamasi mavjud. Oʻzbek tilining izohli lugʻatida: “Duragay – irsiy belgilari jihatidan oʻzaro farqlanuvchi ikki yoki undan ortiq organizmni chatishtirish, duragaylash yoʻli bilan olingan nasl, chatishma, gibrid”, - deya izohi keltirilgan. Ushbu izohga tayangan holda “dağlıç” soʻzining tarjimasini “duragay qoʻy” deb berdik.

“Milliylik – adabiyotshunoslik muammosi. Biroq bir milliy adabiyotga mansub sanʼat asarini boshqa tilga tarjima qilganda bu muammo tamomila

yangilik, “originallik” kasb etadi. Adabiy til, uslub, she’riyat va boshqa juda ko‘p masalalar xususida ham shuni aytish kerak” [4,33]. E.Ochilovning ushbu fikrining davomi sifatida aytish mumkinki, ba’zi asarlarda faqat o‘sha millatgagina xos bo‘lgan so‘zlar, atamalar, taom yoki kiyim kechak nomlari keltiriladi. Bunday so‘zlarni tarjimada berish juda qiyin. Bu kabi so‘zlarni tarjima qilmay “original”ida berib, havolada ochiqlamasi keltirilgan ko‘pgina asarlarga duch kelganmiz. Ushbu tahlil qilayotgan hikoyamizda ham shunga o‘xshash vaziyat mavjud. Hikoya turk adabiy tilida yozilgan bo‘lsada, bir o‘rinda kema kapitanining “qora dengizlilar” shevasida gapirgan nutqi bor. Kapitanning so‘zlarini yozuvchi ataylab, adabiy tilda emas, balki o‘z shevasida beradi. Bu esa hikoyaga o‘zgacha fayz bergan. Chunki qora dengiz hududida yashovchi turklarning shevasi o‘zgacha shiralidir. Lekin bu hududning o‘ziga xos bo‘lgan tilini tarjimada berish imkonsiz, afsuski.

“ – Teprenmeyun be! Ne oliysiniz? Motörü paturacaksınız” “ - To‘pillamang, ey baraka topkurlar, kemani cho‘ktirib yuborasizlar!”

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, tarjima – bu zargarlik ishi kabidir. Tarjimonning mashaqqatli mehnati natijasida zargarlik mahsuloti kabi bebaho asarlar dunyoga keladi. Zero, bu dunyoda har bir narsani ko‘pchilik bilan baham ko‘rishlik eng afzal ishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Саломов Г‘ . Адабий анъана ва бадий таржима. – Тошкент: Фан, 1980.
2. Саломов Г‘. Таржимон маҳорати. – Тошкент: Фан, 1979.
3. Haldun Taner. Bütün hikayeleri. – Ankara. Bilgi yayınevi. Üçüncü baskı. 1983.
4. Очилов Э. Таржимашуносликнинг назарий масалалари. – Тошкент, 2014.
5. Kayumova, M. (2022). Methodological Commonality in Uzbek and Turkish Drama. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 9(3), 230-238.